

УДК 339.172

Лесік І.М.

кандидат економічних наук,
Миколаївський національний аграрний університет

Тищенко М.В.

студент
Миколаївського національного аграрного університету**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРНИХ БІРЖ****ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF COMMODITY EXCHANGE****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено порядок організації діяльності товарних бірж в Україні, регламентований законодавчо-нормативними актами. Розглянуто діяльність товарних бірж як ринковий механізм прозорого ціноутворення, оптимізації витрат, мінімізації ризиків. Проаналізовано тенденції розвитку товарних бірж в Україні. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань організаційно-правової діяльності товарних бірж.

Ключові слова: товарна біржа, біржова торгівля, ризики, сільськогосподарська продукція, спотовий ринок.

АННОТАЦИЯ

В статье исследован порядок организации деятельности товарных бирж в Украине, регламентированный законодательно-нормативными актами. Рассмотрена деятельность товарных бирж как рыночный механизм прозрачного ценообразования, оптимизации затрат, минимизации рисков. Проанализированы тенденции деятельности товарных бирж в Украине. Предложены пути решения проблемных вопросов организационно-правовой деятельности товарных бирж.

Ключевые слова: товарная биржа, биржевая торговля, риски, сельскохозяйственная продукция, спотовый рынок.

ANNOTATION

In the article the organizational order of commodity exchanges in Ukraine, which is regulated by legislation and regulations is discussed. The activities of commodity exchange as a market mechanism with transparent pricing, cost optimization and risk minimization are observed. The development tendencies of Ukrainian commodity exchanges are given. The main products which are presented on the national commodity exchanges are analyzed. The ways of legal trade exchanges issues' solving are proposed.

Keywords: commodity exchange, stock trading, risks, agricultural products, spot market.

Постановка проблеми. Товарні біржі пройшли тривалий шлях розвитку, і в сучасному світі вони виконують цілий ряд функцій, основними з яких є ціноутворення, страхування ризиків та інформаційне забезпечення. Відповідно до Закону України «Про товарну біржу» [1] товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування, полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій.

Слід відзначити, що сьогодні рівень біржової діяльності в Україні не відповідає вимогам світового досвіду. Тому проблема організації та регламентації діяльності товарних бірж потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання організації та регулювання товарного біржового ринку України є об'єктом пильної уваги наукових досліджень і методичних розробок. Такі вчені, як, зокрема, О.В. Вінниченко, Б.В. Губський, О.В. Лактіонов, Є.В. Миронов, М.О. Солодкий, О.М. Сохацька, Є.А. Шаповалов, зробили вагомий вклад в розвиток біржової діяльності держави.

Принципи, що закладені у роботах цих авторів, стали фундаментом подальших досліджень у цій сфері. Так, Є.В. Миронов [2], розглядаючи завдання і функції сучасних ф'ючерсних бірж, вказує на те, що прийнята нині більшістю бірж організаційно-правова форма некомерційного партнерства, члени якого здійснюють керівництво, обов'язково позбавляє їх можливості оперативно використовувати нові ідеї та реагувати на нові загрози. Автор зазначає, що такий підхід навряд чи виправданий, оскільки такого роду організації не можуть швидко приймати рішення, коли виникає економічна загроза для більшості її членів.

На думку О.М. Сохацької [3], сьогодні біржа є самостійною формою комерційної діяльності, що створена з метою отримання прибутку, і характеризується такими рисами:

- біржа концентрується в місцях економічної активності (у крупних виробничих і фінансових центрах, столицях тощо);
- на біржі реалізуються реальні активи з негайною поставкою і поставками в майбутньому;
- торги проводяться регулярно, концентруючи попит і пропозицію в часі та просторі; біржі характеризуються активністю учасників;
- біржа розробляє стандарти відносно якісних і кількісних параметрів товарів і фінансових інструментів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак подальший розвиток біржової діяльності, зокрема організаційно-правові аспекти діяльності товарних бірж, ставить перед дослідниками цілий ряд нових проблем, вирішення яких потребує системного підходу.

Мета статті полягає в аналізі проблем організації та законодавчо нормативного забезпечення діяльності товарних бірж.

Виклад основного матеріалу дослідження. До одного з основних теоретичних аспектів організації діяльності товарних бірж належить процес регулювання. Регулювання біржової діяльності розглядається насамперед як регулювання біржового ринку, регулювання діяльності учасників ринку, регулювання обігу товарів, що реалізуються на ринку (рис. 1).

З огляду на вищезазначене регулювання біржової діяльності може бути зовнішнім (з боку держави) та внутрішнім (з боку самих бірж). Регулювання біржової діяльності з боку держави спрямоване на рівний доступ всіх учасників до ринку та встановлення відповідних умов діяльності. Це досягається через створення законодавчої бази, режиму оподаткування та ліцензування діяльності основних учасників біржового ринку.

Створення та порядок діяльності бірж регламентовані Господарським кодексом України [4], відповідно до ст. 279 якого товарна біржа є особливим суб'єктом господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям.

Закон України «Про товарну біржу» не регламентує організаційну форму біржі. На практиці більшість товарних бірж України створювалася на підставі норм Закону України «Про господарські товариства» [5] у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, а також в інших організаційно-правових формах. Слід зазначити, що, відповідно до чинного законодавства, фондова біржа – це господарське товариство, а господарські товариства, відповідно до норм чинного законодавства, є підприємствами.

Біржова діяльність здійснюється відповідно до Закону України «Про товарну біржу», чинного законодавства України, статуту біржі, правил біржової торгівлі й арбітражу. Закріплюється право діяльності біржі на основі самоврядування і господарської самостійності, що є важливою умовою її існування. Органи управління товарних бірж формуються залежно від організаційно-правових форм, в яких створюються ці біржі.

Кожна біржа має свої традиції, спеціалізацію за групами товарів. Структура кожної біржі має певні відмінності. В деяких випадках, якщо біржі виконують схожі функції, назви структурних підрозділів на різних біржах відрізняються. Основною метою, якій підпорядкована діяльність підрозділів, є створення найбільш сприятливих умов для ведення торгівлі на біржі.

Основними документами, які визначають кількість, назву, функції органів і підрозділів біржі, є статут біржі і положення про підрозділи. Принципом роботи підрозділів є самокупність всього біржового механізму, тому діяльність біржі будується таким чином, щоб платежі, які вона отримує за проведення операцій, від продажу інформації, з інших джерел, компенсували витрати на утримання її апарату й поточні витрати, а за необхідності забезпечували поповнення її резервних фондів.

Сфера діяльності товарної біржі полягає в наданні різних послуг (рис. 2).

Товарна біржа забезпечує створення умов для проведення біржової діяльності, регулювання біржових операцій, а також регулювання цін на основі попиту і пропозиції на товари, що допускаються до обороту на біржі; надання членам і відвідувачам біржі організаційних та

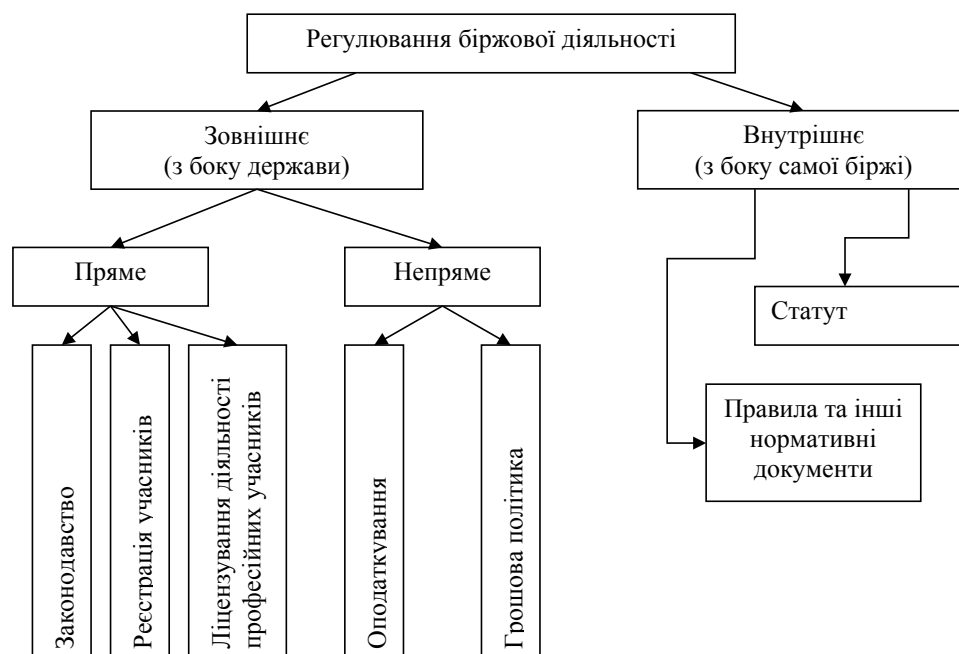

Рис. 1. Регулювання біржової діяльності в Україні [7]

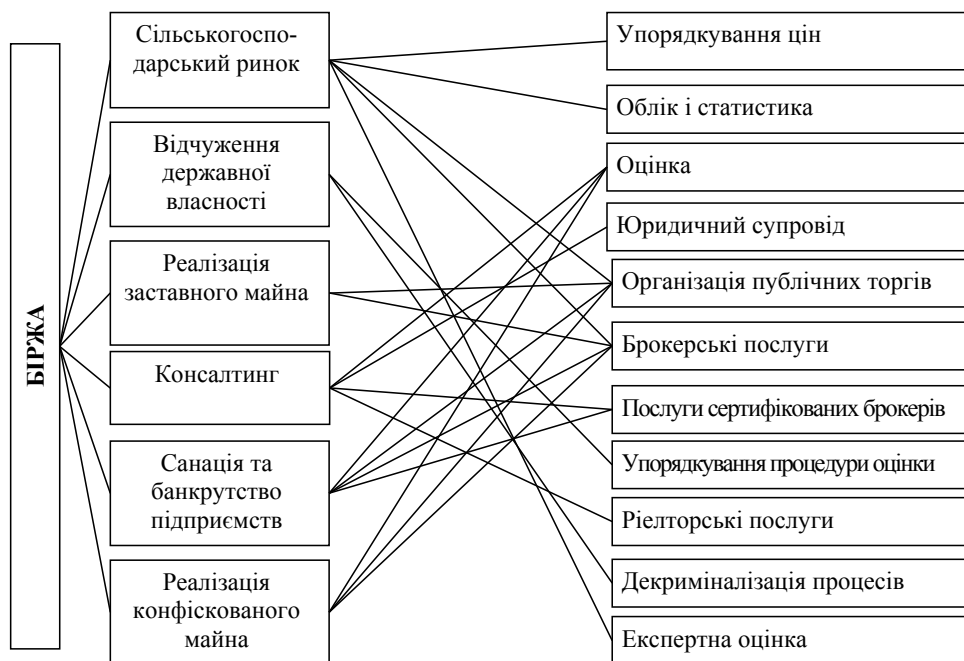

Рис. 2. Сфера діяльності товарної біржі [2]

інших послуг; збір, обробку і поширення інформації, пов'язаної з кон'юнктурою ринку. Відвідувачі біржі не мають права укладати біржові контракти.

Всі учасники біржових торгів поділяються на дві групи:

1) учасники, які безпосередньо беруть участь у торгах та укладають контракти;

2) учасники, які займаються лише організацією торгів.

До першої групи належать члени біржі та брокери. Відповідно до Закону України «Про товарну біржу» членами біржі є юридичні та фізичні особи, які виступили засновниками біржі, а також прийняті до її складу згідно зі статутом біржі вітчизняні й іноземні юридичні та фізичні особи.

Брокери є фізичними особами, зареєстрованими на біржі відповідно до її статуту. Їх обов'язки полягають у виконанні доручень членів біржі, яких вони представляють, щодо здійснення біржових операцій шляхом пошуку контрактів і подання здійснюваних ними операцій для реєстрації на біржі.

Сучасна ефективно функціонуюча товарна біржа є складним механізмом з високопрофесійними фахівцями. У багатьох країнах функціонує тільки одна або кілька бірж. Для оптимального функціонування біржової торгівлі число бірж у країні має бути мінімальним. Вони створюються у великих ділових центрах. Внаслідок відсутності в цій сфері державної регуляторної політики та зацікавленості суб'єктів господарювання біржовий ринок фактично розвивається стихійно [6].

За відсутності ефективного та об'єктивного механізму ціноутворення виробники отримують

викривлені дані про попит та пропозицію, що призводить до недоотримання коштів, неефективного використання ресурсів та банкрутств суб'єктів господарювання. В Україні сьогодні відсутній порядок ціноутворення, що призводить до нестабільності цін й зловживання на ринку. Ряд важливих для економіки груп товарів реалізується на позабіржовому, обминаючи прозорі біржові товарні потоки. Від нерозвиненого товарно-біржового ринку найбільше потерпають виробники сільськогосподарської продукції, оскільки з метою реалізації власної продукції їм доводиться укладати угоди з посередниками, які й отримують значну частину прибутку [6].

Біржова торгівля є елементом інфраструктурного забезпечення оптового ринку сільськогосподарської продукції. Кількість діючих та реєстрованих бірж за спеціалізацією значно відрізняється (рис. 3).

Згідно з даними 2014 р. в Україні діяльність здійснювали 146 бірж, з яких універсальних,

Рис. 3. Кількість зареєстрованих та діючих бірж в Україні [7]

товарно-сировинних і товарних – 131 біржа (89,7% від кількості діючих), агропромислових – 10. Найбільший обсяг угод (51,1% від загальної вартості укладених угод) було укладено на агропромислових біржах, 26,8% – на універсальних, 22,0% – на товарно-сировинних та товарних біржах.

У структурі спотових угод більшість становили угоди з продажу культур зернових, бобових та насіння олійних культур (37,3%), тварин живих та продукції тваринництва (12%), лісоматеріалів (8,1%) та палива (6,2%). Форвардні контракти (угоди на реальний товар з відстроченою поставкою) становили 35% від усіх біржових угод. Найбільшу частку становили угоди на продукцію культур зернових, бобових та насіння олійних культур (63,3%), а також угоди на продаж інших продовольчих товарів (11,8%). Біржова діяльність здійснювалась в усіх регіонах України. Найбільша частка біржових угод (90,8%) припадала на біржі, що діють у чотирьох регіонах України: м. Києві (52,6%), Полтавській (25,1%), Рівненській (6,6%) та Дніпропетровській (6,5%) областях [7].

У розвинутих країнах біржі виконують такі основоположні для економіки функції, як забезпечення прозорого ціноутворення, страхування цінних ризиків, трансферт товарних і фінансових потоків, забезпечення прогнозування та планування виробничої діяльності, отримання прибутків, стабілізація економіки на макроекономічному рівні [8; 9].

Розвиток біржової торгівлі у світі не змінює її природи, однак певні зміни постійно відбуваються, що спрямовано лише на оптимізацію і полегшення процесу укладання угод між учасниками певної біржі. Так, можна виокремити розвиток інноваційних електронних технологій, який сприяв значному підвищенню ефективності діючих технологій біржової торгівлі. Окрім того, кожний товар має свої особливості, що також тією чи іншою мірою може відобразитися на прийнятому серед учасників біржі комплексі правил [10].

Висновки. Визначаючи діяльність товарних бірж за різними функціями, слід зазначити, що з юридичного аспекту товарна біржа має розглядатися як суб'єкт господарської діяльності,

метою якого є надання послуг, а саме упорядкування цін, юридичний супровід, брокерські послуги, послуги сертифікованих аудиторів, ріелтерські послуги, експертна оцінка, організація публічних торгів. З організаційної точки зору товарна біржа будує свою діяльність на таких принципах: рівноправність учасників біржових торгів, використання вільних ринкових цін, публічне проведення торгів. Невиконання цих функцій призводить до зниження обсягів біржової діяльності на товарних біржах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про товарну біржу : Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – С. 139.
2. Миронов Е.В. Фьючерсные биржи: пути дальнейшего развития / Е.В. Миронов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.educenter.ru/ecc/bulletin/01_2000/futures.html.
3. Сохацька О.М. Новий порядок на світовому фінансовому ринку: післякризові проекти і реалії / О.М. Сохацька // Журнал Європейської економіки. – 2010. – Т. 9 (№ 1). – С. 93–108.
4. Господарський кодекс України : Верховна Рада України ; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page9>.
5. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
6. Семенко Б.М. Розвиток товарних бірж – правові гарантії суб'єктам господарювання в підвищенні економічного ефекту від підприємництва / Б.М.Семенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6–1. – Т. 2. – С. 20–23.
7. Оптова і біржова торгівля України : стат. зб. / за заг. кер. В.О. Піщейка ; відп. за вип. А.О. Фризоренко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 66 с.
8. Ясенєцький В.С. Особливості функціонування бірж як складової ринкової інфраструктури / В.С. Ясенєцький // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 333–337.
9. Беренштейн Б.Л. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / Б.Л. Беренштейн, О.М. Третяк // Наук. вісн. Націон. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2010. – № 15. – С. 23–33.
10. Саприкіна Т.А. Біржова торгівля як інструмент забезпечення лібералізації ринку електроенергії / Т.А. Саприкіна // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 41–45.